

Irina Mavrodin

TRADUCÂNDU-L PE STENDHAL

Traducerea romanului *Roșu și negru* de Stendhal, pe care am făcut-o – am încercat să o fac – cu cea mai mare acribie, supunându-mă, așa cum mi s-a întâmplat ori de câte ori am tradus un mare clasic, intrând într-o voluptuoasă asceză, mi-a actualizat două mai vechi idei, sau, așa putea mai bine spune, m-a silit să redescopăr, să învăț mai bine două lecții, care, prin banalizare (căci vorbim adeseori despre ele), și-au pierdut orice substanță, au devenit două scorburi putrede și găunoase.

Prima lecție: traducerea *in actu* este o serie deschisă, teoretic infinit deschisă, căci ea se reproduce, sau ar trebui să se reproducă, la un interval de timp, poate o jumătate de secol, poate mai mult, poate mai puțin. (Ceea ce nu vrea să spună că nu pot exista mai multe traduceri și în sincronie, densitatea, valoarea unei culturi măsurându-se și prin numărul de traduceri, sincronice sau diacronice, ale unor mari autori). De ce o serie deschisă? Pentru că, operând cu limba, care este totdeauna în mai rapidă sau mai înceată evoluție, traducerea trebuie ea însăși să intre în acord cu această evoluție. În cazul limbii române, evoluția a fost rapidă, atât de rapidă încât o traducere din poezia lui Lamartine făcută la sfârșitul secolului al XIX-lea sau la începutul secolului al XX-lea este, pur și simplu, grotescă, un obiect amuzant bun de utilizat într-un joc de societate, prin conotațiile pe care le are pentru noi, astăzi, o limbă absolut acceptată în registrul poetic de către contemporanii traducerii (traducerilor) lui Lamartine la care ne referim. Exemplele pot fi multiplicat, și un asemenea studiu ar fi cu totul revelator.

Editura „Corint” a avut deci o bună intuiție când nu a procedat la o reeditare, ci a preferat o nouă traducere, făcută *astăzi*, de către un traducător și pentru un public *de astăzi*. Dar a fi, cu o traducere, conectat la un public de astăzi nu înseamnă numai a fi conectat la româna de astăzi, ci și la un mod de a concepe traducerea *astăzi*. Dacă, cu ani în urmă, textul tradus era adus către cititor, printr-un fel de adaptare mai mult sau mai puțin discretă (care avea loc și la nivelul limbajului), astăzi tendința este mai curând ca mișcarea să aibă loc în sens invers, așadar ca bunul cititor să se ducă spre text, să-și remodeleze mentalitatea după cea pe care i-o propune textul de origine trecut în limba sa, cu alte cuvinte să intre într-o nouă mentalitate, care presupune adeseori mari diferențe față de mentalitatea sa. Implicit, tot ce spun presupune și intrarea într-o nouă realitate, cum ar fi, în cazul romanului lui Stendhal în jurul căruia ne-am adunat, cea a altor instituții, a altui tip de relații, personale sau instituționale etc. Acesta ar fi un aspect, foarte important, pe care am încercat să-l construiesc în traducerea mea, recurgând chiar și la calcări, de câte ori a fost nevoie, pentru a menține o stranieitate, o specifică stranieitate, pe care o compar cu vehiculul miraculos care-l transportă pe cititor dintr-un spațiu într-alt spațiu, depeizându-l. Căci ce altceva facem când intrăm într-un spațiu cultural (și de civilizație) străin decât să renunțăm la confortul unui mental familiar, pentru a ne iniția și, până la urmă, a asimila, un nou confort mental, care la început e perceput de noi ca un disconfort, dar care, îmbogățindu-ne sufletește și intelectual, ajutându-ne să adăugăm un nou teritoriu cunoașterii noastre despre lume, ne proiectează într-un fel de euforie.

A doua lecție: traducerea nu trebuie „înfrumusețată” – frumusețea fiind, de altfel, un concept care variază o dată cu schimbarea de paradigmă pe care o suferă din când în când, dar și în funcție de educația și gustul receptorului. Lucrurile se complică astfel până la a nu mai putea fi controlate. Așadar: ideea de a scrie „mai frumos” decât autorul textului de origine (idee pe care am întâlnit-o la unii comentatori, care-l laudau pe traducător pentru că a făcut un text „mai frumos” chiar decât al autorului) este o dovadă de gravă incultură și lipsă de gust. În cazul textelor stendhaliene, este cea mai mare gafă pe care traducătorul poate să o facă. Stendhal își teoretizează din când în când demersul, și chiar dacă teoria lui nu-i foarte elaborată, ea merge direct la țintă, arzând etapele: Stendhal își propune să scrie romane care să rivalizeze, în ceea ce privește limpiditatea, claritatea, simplitatea scriiturii, cu Codul napoleonian.

Drept care, arareori întâlnești în *Roșu și negru* epitete ornate, metafore bogate în sensuri, un vocabular care să poarte marca așa-numitei „culori locale”, cuvinte rare, bizare sau, dimpotrivă, ca la Balzac, aparținând unui limbaj de specialitate cunoscut de autor până în ultimele lui nuanțe. *La Stendhal totul pare atât de simplu!* Iar economia de mijloace, eterna litotă în care se instalează, îi pare traducătorului, înainte de a trece la treabă, atât de ușor de înfruntat, atât de ușor de construit printr-un izomorfism de structură! Or, tocmai acest stil, care în unele locuri tinde a fi ceea ce modernii din secolul al XX-lea au numit o scriitură de gradul zero, „le degré zéro de l'écriture”, trebuie cu cea mai mare grijă menținut de către traducător în formele acestei simplități și economii de mijloace. Și, vă asigur că e lucrul cel mai greu de realizat, experiența realizării *simplului* fiind una superioară experienței realizării *complicatului*, în sensul că, pentru a realiza simplitatea, trebuie să fi trecut mai întâi prin construirea și deconstruirea a ceva complicat. Există în Stendhal racursiuri (favorizate și de structura limbii franceze) care sunt aproape de neredat în limba română. Senturile sunt clare, dicționarele aproape inutile, și totuși, poți, ca traducător, să stai în fața unei sintagme minute întregi, să nu o poți rezolva, să revii la ea după ore sau zile.

S-a spus adeseori că munca traducătorului de literatură este una de benedictin, făcută în răbdare și umilință. Dar așa spune că este și o muncă făcută cu dublul sentiment al duratei și al provizoriului. Durata este în clipă, în clipă traducerea trebuie să fie, ca și opera originală, un monument. Provizoriul este în desfășurarea clipelor. Și revin astfel la prima lecție, la traducere ca operă scrisă pe nisipurile mișcătoare ale evoluției limbilor, culturilor și civilizațiilor.

Traducerea mai este și o hermeneutică, pentru că tot ceea ce am spus mai sus se referă și la un mod – printre nenumărate alte moduri – de a-l citi pe Stendhal. Citindu-l – prin traducerea pe care i-o făceam – pe Stendhal, l-am descoperit iarăși, era ca și cum așa fi citit o nouă carte. Și, o dată cu fiecare rând citit, îmi spuneam, eu, care întreaga-mi viață am iubit, am studiat, am tradus scriitori francezi din secolul al XX-lea: nici unul nu-l poate egala pe Stendhal, toți au ieșit, într-un fel sau altul, din el; întoarce-te la clasici, la marii clasici, întoarce-te la Stendhal!